

Вікторія Холоденко

ОСОБЛИВОСТІ МУЗИЧНО-ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ІНТЕГРАЦІЇ ВИДІВ МУЗИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Суспільство рухається вперед завдяки творчій праці усього народу, тому воно потребує творців у всіх сферах життя – людей з активною життєвою позицією, здатних самостійно творчо мислити. Відтак проблема формування творчо-активної, цілісної, неповторної, всебічно і гармонійно розвиненої особистості набула нині такої актуальності. Із розвитком суспільства, зростанням культурного рівня народу вплив мистецтва на життя суспільства збільшується. І школа, як головна базова ланка в системі народної освіти, не може і не повинна залишатися осторонь цього об'єктивного процесу.

Організовуючи навчання і виховання, потрібно враховувати важливість сприятливих умов і стимулів для підтримання творчої активності, прагнути створити максимальні можливості кожній дитині реалізуватися як творчій особистості, починаючи саме з молодшого шкільного віку. Залучення дитини до мистецтва, через діяльність у певній його галузі, є одним із дієвих впливів на становлення особистості, розвиток її потенціалу та на її практичну діяльність. Педагог повинен допомагати “прямуванню дитини від відсутності зацікавленості мистецтвом до активно-творчої діяльності в ньому” [7, 15]. Спілкування дитини з музикою стимулює процес внутрішнього самовдосконалення. Це важливо для розвитку не тільки самої особистості, а й для здорового суспільства. М. Дунаєвський зазначав: “Наповнюючись красою мистецтва, я сам хочу бути кращим, ніж я є”.

На жаль, сучасна школа неприпустимо слабо впливає на розвиток естетичних смаків, художніх інтересів своїх вихованців, втрачаючи дорогоцінну можливість впливати на світогляд, морально-естетичні почуття та уявлення школярів, розвиток їхньої творчої активності в усіх сферах діяльності. Це пов'язано з труднощами в організації творчості учнів. Серед головних педагогі-практики називають такі: недостатня визначеність шляхів залучення школярів до різних видів музичної творчості; брак спеціально підготовлених завдань з урахуванням вікових і типологічних особливостей учнів, методичних рекомендацій щодо формування стабільних інтересів і позитивного ставлення дітей до тих чи інших видів музичної діяльності. Так, у підручниках з музики для загальноосвітніх шкіл на репродуктивні завдання припадає 41,05 %, тоді як завданням творчого характеру відведено лише 8,9%.

Організовуючи власні експериментальні дослідження, ми намагалися розв'язати суперечність між соціальним запитом на творчі, неординарні особистості та умовами його реалізації шляхом опрацювання методичної системи музично-творчого розвитку молодших школярів. Експеримент, що мав констатуючий і формуючий етапи, було проведено на базі середніх шкіл м. Боярка (Київська обл.) із залученням 320 учнів.

Завдання констатуючого експерименту полягало у визначенні загального рівня музичного і творчого розвитку молодших школярів, їхніх уподобань, ціннісних орієнтацій,

смаків, переваг. Для одержання потрібних характеристик було використано такі взаємодоповнюючі методи: анкетування, спостереження, бесіди-інтерв'ю, творчі завдання. Дуже широко нами було застосовано метод анкетування, оскільки він давав змогу одержати інформацію від великої кількості дітей, з'ясувати не тільки власне ставлення учнів до музики, різних видів музичної діяльності, а й визначити музичну ерудицію, ступінь впливу музичного середовища, рівень музичної та загальноестетичної обізнаності, основні джерела музичної інформації, форми реалізації музичних потреб.

У ході констатуючого експерименту ми виявили смакові уподобання та якісний аспект інтересу через надання дітьми переваги різним видам музичного мистецтва. Школярам в анкетах було запропоновано таке запитання: “Яку музику ви любите слухати: класичну, народну, естрадну?”

У процесі вивчення анкетних відповідей з'ясувалося таке. На першому місці (92% відповідей) за оцінками дітей перебуває естрадна музика. Вона подобається майже всім і її слухають постійно, “тому що вона легка, слова запам'ятовуються самі собою і їх можна потім наспівувати, вона закликає до танцю та піднімає настрій”. Для дітей не становило труднощів назвати сучасних співаків чи групи. 30% опитуваних змогли пригадати таких російських виконавців, як Ф.Кіркоров, Т.Овсієнко, Т.Буланова, В.Меладзе, Н.Корольова. Приємно, що більшість (70%) пригадала саме українських співаків, а серед них Т.Повалій, С.Ротару, А.Лорак, І.Білик. Зазначимо, що такий інтерес формується засобами масової інформації, адже по радіо і телебаченню звучить переважно естрадна музика. У дітей практично немає вибору – вони сприймають і запам'ятовують те, що “прокручують зранку до ночі”. Прикро, що школярі взагалі не знають авторів текстів, а серед сучасних композиторів назвали лише А.Макаревича, І.Ніколаєва, І.Крутого.

Серйозна музика цікавить 65%; 35% дітей байдужі до неї. Більшість учнів (96%) не змогла назвати жодного композитора-класика, 4% учнів згадали Бетховена, Чайковського, Лисенка, Степового, Вівальді і Сасько. Лише одна дитина дала нетипову відповідь на поставлене запитання: “Мені подобаються всі виконавці, які грають Моцарта і Баха”. Школярі називали дуже мало відомих творів і переважно з репертуару, що вивчається за програмою. Але назвати правильно класичний (улюблений) твір змогли лише 2% опитаних. Це були саме ті учні, які займаються кількома видами музичної діяльності: виконавством, сприйманням, створенням музики і набуттям теоретичних знань. Така обмеженість музичного кругозору, замкнення естетичної свідомості на вузькому колі звичних звукових комплексів послаблює творчу активність, перешкоджає формуванню особистого ставлення дітей до музики.

Простежується чималий інтерес молодших школярів до народної музики, яка викликає в дітей “і сум, і радість”. Вона подобається, “бо її складає народ”, “тому що народні пісні щирі”. 48% дітей написали, що люблять співати українські народні пісні. І лише 5% учнів народна музика не подобається взагалі. Хоча в анкеті не було названо авторську пісню, 7% школярів самі згадали про неї та висловили своє задоволення від такої музики.

Вивчення змісту спілкування дітей із музичним мистецтвом та з'ясування його інтенсивності завдяки аналізу відповідей школярів про відвідування концертів і музичних вистав, дає змогу зробити висновок про недостатній вплив такого діючого чинника виховання, як музично-концертне життя міста. 75% молодших школярів взагалі ніколи не були на музичних концертах, ніколи не бачили опери та балету й поняття не мають, що це таке. Частіше учні відвідують музичні вистави в дитячих театрах або “Новорічну ялинку”. Лише одна дівчинка зазначила, що була на хоровому концерті. Школярі бувають також на естрадних концертах. 7% опитаних самі брали участь у музичних концертах. Цікаво, що діти, які часто спілкуються з музикою (на концертах або в процесі оволодіння грою на музичних інструментах), надають перевагу “живій” музиці. Більшість учнів (60%) любить слухати магнітофоний запис та “музику в телевізорі”. Серед музичних телевізійних

передач було названо такі, як “Утрення звезда”, “Територія - А”, “3x4”. 10 % молодших школярів зазначили, що люблять будь-яку музику в будь-якому вигляді. 80% дітей люблять танцювати, 50% - займаються танцями в гуртках, 70% - полюбляють співати (деякі лише іноді і “тільки не на уроках”). Одна дівчинка відповіла, що співає “все, що знає, і те, що показують по телевізору” (вона навчається вокалу в ДМШ).

Вивчаючи рівень музично-теоретичного розвитку молодших школярів, ми одержали такі дані.

По-перше, 90% школярів не знають нотної грамоти, 5% знає “дуже погано”. Багато хто з учнів прагне самостійно навчитися грати на музичному інструменті, але мало хто намагається самотужки опанувати музичну грамоту. Виникає парадоксальна ситуація: за програмою на уроках у молодших класах відводиться певний час для вивчення нотної грамоти, а вчителі використовують його для того, щоб підготувати концертну програму до свят. Більше того, на початку експерименту з’ясувалося, що діти не знають, хто такий композитор. І взагалі, учні мають змогу послухати лише мізерну кількість творів, передбачених програмою, через несправність програвача, відсутність грамплатівок та ще й величезну інертність вчителів. На жаль, у даному випадку школа має ще менший вплив на гармонійний розвиток творчої особистості, ніж музично-концертне життя міста.

По-друге, маємо визнати, що рівень естетичних уявлень про якість виконання в більшості школярів високий. 8% учнів, які навчаються в музичній школі, відзначили, що вміють грати на фортепіано та гітарі, але ще не досить гарно, 3% учнів вважають, що “трохи” вміють грати. Серед них одна дівчинка грає на губній гармошці. Решта дітей констатувала, що не вміє грати на жодному музичному інструменті.

Практично всі школярі виявили бажання навчитися грати на фортепіано або гітарі, а також співати (переважно соло). Цікаво, що на запитання: “Чи співаєте ви не тільки пісні, а й якусь свою музику: наспівуєте, мурликаєте, насвистуєте?” - 90% школярів відповіли позитивно. Таким чином, ми можемо зробити висновки, що учні виявляють позитивне ставлення до музичної діяльності взагалі, більше того, є яскраво виявлена потреба в музично-творчій діяльності. Більшість дітей висловила побажання стосовно навчального процесу на уроках музики: “Щоб звучало більше різноманітних музичних творів”, “була можливість ближче ознайомитися з життєдіяльністю композиторів, які їх пишуть” і “просто дізнаватися про щось цікаве”. Учні також вважають, що того спілкування, яке існує на їхніх уроках, недостатньо. Вони прагнуть обмінюватися враженнями та думками про почуте, “бо кожен почув у музиці щось своє, цікаве”.

Оскільки сприймання є провідним видом музичної діяльності, під час констатуючого експерименту ми також здійснили діагностування внутрішньої настанови музичного сприймання молодших школярів. Воно ґрунтувалося на результатах психолого-педагогічного обстеження учнів у процесі музичного сприймання, у ході виконання різних видів музичної діяльності. Нами було поставлено такі завдання:

- 1) виявити рівень емоційних переживань (ступінь емоційного впливу музики на учнів у процесі музичного сприймання);
- 2) визначити рівень сформованості музично-слухових уявлень дітей і рівень розуміння музики (виявлення наявності та характеру асоціацій, що виникають у молодших школярів під час сприймання музики).

Емоційні реакції дітей вивчали методом спостереження за ними під час слухання музики. Музичний матеріал для прослуховування включав сучасні та класичні твори, різноманітні за змістом, фактурою, жанрами.

Було запропоновано твори Г. Сасько Сюїта “Граю джаз” (“Джаз – вальс”, “Блюз”, “Регтайм”), Л. Деліба “Марш ляльок-автоматів” з балету “Копелія”, В.-А. Моцарта Лакрімоза з “Реквієму”, А. Хачатуряна “Танок з шаблями” з балету “Гаяне”.

Емоційні вияви під час слухання музики були різними за ступенем інтенсивності. Це відповідало таким рівням:

I – відсутність емоційних реакцій на музику. Учні індеферентно ставляться до творів, що звучать, ведуть сторонні розмови, виявляють байдужість. Сприймання не відбулося (5% школярів).

II – слабкі вияви емоційних реакцій на музику. Уважність спостерігається тільки на початку прослуховування, надалі – втрата зосередженості. Сприймання ситуативне (33% дітей).

III – вияви емоційних реакцій досить інтенсивні. Учні здатні зберігати увагу та зосередженість протягом виконання усього музичного твору, реагують на зміни виражальних особливостей музики. Відбулося повноцінне сприймання (60% школярів).

IV – яскравий вияв емоцій. Повне заглиблення в музику, що звучить, напруження, жестикуляція. Учні перебувають у сильному емоційному захваті. Сприймання відбулося на високому рівні, як творчий акт (2% дітей).

Повноцінне сприймання та відтворення музики можливе лише за умови, що зміст музичних уявлень не вичерпується звуковисотною і ритмічною характеристикою, а підноситься до образно-змістових значень. Тому під час експерименту ми вивчали також суб'єктивний музичний образ, що відображається в свідомості школяра внаслідок сприймання.

Інтерпретація значень музичного твору, ступінь суб'єктивності підчас сприймання музики пов'язані з асоціативними процесами, які виявляють особливості взаємодії учня з музичними та позамузичними образами. Асоціативні уявлення, що породжуються музикою, є суб'єктивним уточненням змісту музичних образів. Оскільки безпосереднім змістом музики є емоційний зміст, асоціації являють собою суб'єктивну емоційну програму. Адекватність цієї програми музичним образам, що сприймаються, залежить від особисто набутого музично-естетичного і загально-життєвого досвіду школяра.

Використовуючи для зіставлення дані музикознавчого аналізу та епітети, які вживали діти, характеризуючи почуту музику, ми дійшли висновку, що сформованість музично-естетичних уявлень учнів відповідає таким рівням:

Низький – школярам властива нестійка (ситуативна) увага, їхні музичні уподобання зводяться до вузького кола популярної музики, вони мають слабкі знання про музику, збіднений лексикон. Учні не можуть висловити свого ставлення до музики, в їхній уяві переважають конкретно-образні асоціації та позамузичні уявлення сюжетного характеру. Музично-слухові уявлення сформовані недостатньо, через те діти майже не сприймають музику. Таких школярів було 25%.

Середній – учні, сприймаючи музику, намагаються знайти залежність між її емоційними характеристиками та особливостями розвитку і взаємодії засобів музичної виразності. Цей рівень передбачає наявність певного запасу музичних знань, його характерною особливістю є перехід від безпосередньо-емоційного сприймання музики до розумово-оцінного. На цьому рівні перебувають 60% школярів.

Високий – передбачає інтенсивність співпереживання, чіткі музично-слухові уявлення, що підпорядковані змісту твору, цілісне осягнення образного змісту та, звісно ж, наявність достатніх музичних знань. Характерною є також певна свобода висловлювань. Тобто, цьому рівню притаманні глибина і висока активність музичного сприймання. Його досягли 16% учнів.

Маємо констатувати, що сприймання музики відбувалося на всіх рівнях, і до якого б рівня сформованості уявлень ми не відносили дитину – цей вид музичної діяльності притаманний усім учням. Усі без винятку учасники експерименту слухають музику і здатні тією чи іншою мірою сприймати її. На низькому рівні сформованості музично-естетичних уявлень немає жодної дитини, яка б, окрім слухання, захоплюється ще яким-небудь видом музичної діяльності (виконанням, створюванням – імпровізацією, набуттям музично-теоретичних знань). І навпаки, рівень сприймання музики вищий у тих дітей, які займаються хоча б двома видами музичної діяльності, ніж у тих, хто тільки слухає музику.

Як правило, рівень сприймання в них не нижчий за другий. Діти, котрі навчаються музики (у школах, студіях, окремо з учителем) перебувають на другому і третьому рівнях сформованості уявлень. Але на високому (третьому) рівні немає жодної дитини, яка б тільки слухала музику. Усі вони займаються ще якимось видами музичної діяльності.

У ході констатуючого експерименту ми прагнули також з'ясувати здатність молодших школярів до творчості. Діагностику творчих можливостей дітей здійснювали на основі аналізу результатів їхньої імпровізації голосом. Нами було запропоновано такі ритмоінтонаційні завдання:

- 1) на задану інтонацію "запитання" потрібно створити інтонацію "відповідь" (інтонація складається з одного, двох інтервалів);
- 2) на заданий простий ритм треба придумати різні комбінації інтонацій.

Крім того, були завдання на імпровізації з простим мотивом у ладу:

- 1) викладач грає або співає ритмічно організований мотив, що закінчується нестійко відносно ладу, а учень повинен створити і заспівати логічне закінчення думки;
- 2) певний заданий мотив у ладу потрібно заспівати в різних варіантах, видозмінюючи ритм.

Більшість дітей виявила зацікавленість творчими завданнями і чималий ентузіазм у їх виконанні. Особлива жвавість і легкість спостерігалася в школярів з високим рівнем музично-естетичних уявлень, зокрема в тих, хто навчається в ДМШ гри на фортепіано, гітарі або вокалу. 5% від загальної кількості учнів, залучених до експерименту, взагалі відмовилися брати участь в імпровізуванні. Це, здебільшого, були хлопчики, які не люблять співати, танцювати, а музику слухають випадково ("коли немає більше нічого цікавого по телевізору"). Цим учням можна тільки поспівчувати, адже дитина з раннього віку вже є творцем, а вони з причин свого низького загального розвитку чи односторонності виховання не можуть відчувати радість людини, яка творить.

Для оцінки розвитку творчої активності молодших школярів нами були виділені три рівні:

I. Високий – відверто позитивна емоційна реакція на музику, активний характер діяльності без спонукання вчителя, певне володіння вміннями і навичками музикування, задоволення від процесу виконання творчих завдань.

II. Середній – позитивне емоційне ставлення до музики (переважно естрадної), активний характер діяльності із спонуканням учителя, часткове, непевне володіння вміннями і навичками музикування, невміння висловити свою музичну думку без допомоги вчителя, задоволення від продуктів діяльності.

III. Низький – реакція на музику ситуативна, індеферентна до серйозної, відсутність навичок музикування, невміння висловити свої музичні думки навіть за допомогою вчителя, процес виконання творчих завдань йде уривками, повільно, під великим пресом учителя, задоволення відчуває тільки від продуктів діяльності.

На констатуючому етапі експерименту ми одержали такі результати.

Низький рівень творчого розвитку характерний для 28% дітей. Ці учні погано навчаються, а їхня діяльність, взагалі, дуже пасивна. Більшість дітей (67%) має середній рівень творчого розвитку. Вони активні, але потребують допомоги вчителя. На високому рівні перебувають лише 5% учнів. Ці діти відвідують ДМШ і танцювальний гурток, вивчають іноземну мову з викладачем вдома. Вони розвинені, емоційно сприйнятливі; отримують задоволення від процесу виконання творчих завдань, їхні вияви в будь-якій діяльності дуже активні.

Вивчаючи зміст спілкування молодших школярів із музичним мистецтвом, ми виявили, що більшість дітей любить співати (особливо естрадні, а дехто й народні пісні) та може співати, але на середньому рівні. Більше половини дітей люблять рухатися під музику і багато хто з них робить це дуже гарно. Усі учні можуть виконувати музику, але

тільки 20% спроможні емоційно і на належному художньому рівні співати програмні пісні або точно повторити за вчителем мелодію. Приблизно 3% школярів займаються у музичній школі і можуть грати на фортепіано та гітарі, співати соло. Рівень сприймання і здатність до імпровізування, загальний розвиток цих дітей значно вищий, ніж у решти. У більшості було виявлено потребу в музичній творчості. Окремим учням подобається добирати на інструменті улюблені мелодії, а дехто намагається створити “свою музику” – як на інструменті, так і голосом.

Таким чином, у процесі констатуючого експерименту ми з’ясували, що більшість молодших школярів позитивно ставиться до музики і різних видів музичної діяльності (слухання, виконання, створення, набуття музично-теоретичних знань). Потреба створювати і слухати музику притаманна майже всім учням. Тільки двоє хлопців в анкеті зазначили, що “не цікавляться музикою взагалі”. Проте, на жаль, діти мають дуже низький рівень музично-теоретичного розвитку та обмежене коло музичних уподобань (надають перевагу популярній естрадній музиці). Значна кількість школярів виявила бажання якомога більше дізнатися про музику: почитати щось цікаве про музикантів, композиторів; подивитися кінофільм, телепередачу. А головне – діти хочуть спілкуватися на уроках, обмінюватися думками і враженнями від почутого, побаченого, прочитаного.

Література:

1. *Абдуллин Э.Б.* Теория и практика музыкального обучения в общеобразовательной школе: Пособие для учителя. М.; 1983. 112с.
2. *Алиев Ю.Б.* Развитие музыкального слуха, певческого голоса и музыкально-творческих способностей учащихся общеобразовательных школ. М.; 1982. 272с.
3. *Асафьев Б.В.* Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании. –Л.; 1973. 142с.
4. *Бабій В. І.* Розвиток творчої діяльності молодших підлітків на уроках музики в загальноосвітній школі. – К.; 1986. 175с.
5. *Ветлугина Н. А.* Возраст и музыкальная восприимчивость // Восприятие музыки. / Под ред. Максимова М. М.; 1980. 156с.
6. *Головская К.В.* Детское музыкальное творчество как метод музыкального воспитания. М.; 1947. С.43-53.
7. Искусство как фактор интеллектуально-творческого развития школьников. / Под ред. Бабушкина Ю.І., Чухман Е. К. –М.; 1980. 122с.
8. *Мелик-Пашаев А.А.* Педагогика искусства и творческие способности. –М.; 1981.
9. Методические рекомендации по развитию музыкально-творческих способностей / Сост. В.Л. Клиш, Л.И. Тришина, Н.И. Саун, В.И. Дзюбенко. –К.; 1982. 17с.
10. Музыкальная деятельность и музыкально-эстетическая культура // Межвуз. сб. научн. тр. Владимир; 1990. 149с.
11. Программа по музыке. 1-3 кл. / Под ред. Кабалева Д. М., 1974.
12. *Ригина Г. С.* Уроки музыки в начальных классах. М.; 1979.
13. *Федоренко Г.Ф.* Проблема интеграции в теории и практике обучения (предпосылки, опыт). Л., 1989.

Людмила Ієвянова

ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНО-СЛУХОВОГО ДОСВІДУ УЧНІВ: ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДВОХ ПРОСТИХ МЕТОДІВ

Найважливішим завданням музичного виховання та освіти в школі є формування музично-слухацької культури учнів, що включає:

– уявлення про сутність і специфіку музичного мистецтва як форми людського духовного світоосягання і самовиявлення;

– необхідний запас знань про музичне мистецтво в його історичному розвитку (знання про головні історичні періоди розвитку музичного мистецтва, про художні напрями світової музичної культури і творчість її найвизначніших представників, про